

הרב אוריאל בנר

האם מותר לעער עצמו ולהישאר ער בליל שבועות

הקדמה

נמסר בשם הגר"א ל שטינמן (כאיל תערוג מועדים עמוד רמ"ה): "לאחד שהעיר למה נשארים ערים בליל שבועות על חשבון תפילה רדומה ואח"כ ביטול תורה שישנים הרבה שעות, אמר רבנו בתוקף - השטייגן העצום... הוא חזק מאד ואין לזלזל בו כלל ואמר רבנו שלמנהג הזה יש הרבה חסרונות, מבטלים עונג יו"ט, הלימוד בלילה אינו באיכות... אבל בכל זאת סו"ס זהו מנהג ישראל"^א.

עלינו להבין כיצד מבטלים עונג או שמחת יו"ט, האם אכן יש כאן בעיה הלכתית לכאורה, ואם כן, מדוע מותר הדבר.

עמד על נושא דומה כבר המהר"ל. דהנה על האמור בהגדה מעשה בחמשת התנאים שהיו מסובין בבני ברק, כתב האברבנאל (זבח פסח): "האמנם מה ראו השלמים האלה לספר בזה כל הלילה ולסלק שינה מעיניהם? הנה הוא לפי שהלילה הזה ליל שימורים הוא לה', וישראל לא היו ישנים כלל באותו הלילה כשיצאו ממצרים, כי חלק הראשון מהלילה התעסקו ביציאה, ולכן לא נתנו כל הלילה תנומה לעפעפיהם. ולפי שחייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, לכן ראו הקדושים האלה לעשות כמעשיהם שמיד בתחלת הלילה התעסקו במצות המצה והמרור וזכר הפסח כמו שעשו אבותיהם במצרים, ואח"כ בשאר הלילה היו מספרים ביציאה, ובזה הראו את עצמם כאילו הם יצאו".

(א). וכך מצאנו גם בשם הגר"ש^ז אויערבך (הליכות שלמה ניסן - אלול, עמוד שע"ד): "פעם אמר לפניו תלמיד שלפי טבעו אם יהיה ניעור בלילה ישתבש עליו כל סדר היום שלאחריו וקשה עליו הדבר ביותר, והשיב רבנו שאמנם נכון הוא כשלעצמו היה ראוי שבכגון דא ישכב לישון כצורכו, אבל כלל גדול הוא בכל כגון דא, שהנהגה שנתפשטה ונתקבלה בקרב כל היראים והלומדים, יש להזהר בעצמו וכן לחנך את ביתו להתייחס לכך בכובד ראש, ולהשתדל לילך בדרך זו, ולכן בנידון דידן כיון שכך מנהג הלומדים בכל המקומות, אם לא ינהג כן אולי יחשב הדבר בעיני בניו ובני ביתו כקלות ח"ו".

האוצר ♦ גיליון ט"ז

מדבריו לא נראה שראה בדבר בעיה, אלא ששאל מדוע עשו כן. אולם המהר"ל (גבורות ה' פרק נג) כתב: "הביא אחר זה מעשה זה להודיע איך היו מחבבים החכמים לספר ביציאת מצרים. ומה שהוצרך לומר שהיו מסובין בבני ברק שלא תאמר כי לא לשם מצוה של הלילה הזה היו מספרים כל הלילה ביציאת מצרים, רק בשביל תלמודם שהיו רוצים ללמוד, לכך אמר שהיו מסובין בבני ברק ואם היו לומדין היו לומדים בבית מדרשם. וכדי שלא יקשה לך איך היו מונעים את השינה מעיניהם ביום טוב, אמרו שלא היה צער להם, כי מחבוב המצוה היה הזמן קצר להם מאוד, שלא הרגישו עד שעלה עמוד השחר, וכל כך היה הזמן קצר להם שלא היו סבורים שעלה עמוד השחר, ובאו תלמידיהם ואמרו כבר הגיע זמן קריאת שמע"ב. א"כ המהר"ל מתייחס במפורש לשאלה העקרונית בעניין זה והוא אכן רואה בעיה בהישארות האדם ער כל ליל יו"ט. עלינו לברר את מקורם של הדברים.

האם כוללת מצות שמחה ביו"ט גם הימנעות מצער?

מה כוללת מצוות שמחת יום טוב? בפשטות, בשר ויין וכו' כדברי הגמרא בפסחים ק"ט, ע"א והרמב"ם בפ"ו מהלכות יו"ט הלכה י"ז-י"ח: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר דברים ט"ז ושמחת בחגך וגו', אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין". כלומר, צריך אדם לעשות מעשים של שמחה וזאת כדי להיות שמח וטוב לב, אך לא נאמר כאן האם יש איסור לעשות מעשים הגורמים לצער. ואם אין איסור, שמא אין כלל בעיה בעשיית דברים מצערים.²

(ב). העיר ידידי הרב עמיחי כנרתי שליט"א: "ויל"ע האם כך סובר גם הטור סוף סי' תפא, שהרי למד מהמעשה של התנאים חובה על כל אחד לנהוג כך".

האם מותר לצער עצמו ולהישאר ער בליל שבועות

כא

אולם, המשנה במועד קטן (ח' ע"א) אומרת: "אמר רבי מאיר: מלקט אדם עצמות אביו ואמו, מפני ששמחה היא לו. רבי יוסי אומר: אבל הוא לו. לא יעורר אדם על מתו, ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום". ופסקו הרמב"ם (פי"א מהלכות אבל ה"ג) והשו"ע (יו"ד סימן תג ס"ד) כר' יוסי. משמע שיש איסור לעשות דבר הגורם צער.

וכתב הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה תפלה עמוד קצ"ז): "אפשר דיש מקום לדון שיהא אסור לראות בתחילה את המקדש בשבת ובמועד, כמו בליקוט עצמות, דאף ששמחה היא לו שמביא עצמות אביו לקבורת אבותיו וגם נמלטו מן הדין, אפילו הכי כיון דגם פתיך ביה צערא אסור לעשותו במועד, דאע"ג דילפינן דאין שמחה אלא בבשר, וכן אמרו משמחו בכסות נקיה, ובזה נראה דסגי בכזית בשר ביום וכזית בלילה... אבל עכ"פ מצות שמחה נוהגת ודאי כל היום וכל הלילה, ואינו רשאי להיות עצב אפילו רגע אחד, אלא שהדברים האלה מעוררים את האדם לשמחה, וה"נ גם כאן, כיון שהוא צער גדול שבימות החול מחויב לקרוע".

ונראה מדברי הגרש"ז שפירש את מחלוקת התנאים באופן כזה. בליקוט עצמות אביו יש צד של שמחה, ואפשר שהוא משמעותי בדרך כלל יותר מהצער, ולכן מתיר ר' מאיר, אבל ר' יוסי סובר שכיון שיש כאן צער מסוים, אסור לעשות כן. לפי זה אפשר שבעניין ראיית מקום המקדש יודה גם רבי מאיר (ונפ"מ לרמב"ן בתורת האדם שפסק כמותו, כמובא בטור ובית יוסף יו"ד ת"ג) שכן אין כאן צד שהדבר גורם שמחה.

מאידך, יש מקום לומר, שמא גם רבי יוסי מודה לרבי מאיר ויהיה לעיתים דבר משמח שהוא מתיר לעשותו, אף אם יש בו צער מועט, ורק בליקוט עצמות אסור רבי יוסי כיון שהצער רב, ולא רק "פתיך ביה" כדברי הגרש"ז א. אם נאמר כן, יהא מקום לדון ולומר שלפחות במקרים מסוימים, שמחתו של הנשאר ער בליל שבועות, בכך שהצליח להישאר ער ולתקן את התיקון, גוברת על הצער המסוים שגרם לעצמו^(ג).

ג). הערת העורך: ולכאורה פשוט שיש איסור, מהא דאסור להתענות ביו"ט. ויש לחלק בין צער שגורם לביטול השמחה (אכילת בשר ויין), לבין צער הנעשה מלבד השמחה ואינו מונעה (כגון חוסר שינה).

ד). הראה לי בני דוד נ"י.

ה). הבנת דעתו של ר' יוסי תלויה גם בהבנת דברי רבי מאיר. הגמרא מסבירה שמותר "מפני ששמחת הרגל עליו" ומסביר רש"י: "כלומר, הרבה הוא עוסק בשמחת הרגל ואינו מצטער במלקט עצמות אביו

אי ראיית נגע במועד

מקור נוסף בו רואים לכאורה את החובה להימנע מדברים מצערים מצוי באותה משנה במו"ק: "רבי מאיר אומר רואין את הנגעים בתחלה להקל אבל לא להחמיר וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר". וכן שנינו בנגעים (פרק ג משנה ב): "חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו, וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל". וכתב הרמב"ם בהלכות יום טוב (פרק ז הלכה טז): "אין רואין את הנגעים במועד שמא ימצא טמא ונמצא חגו נהפך לאבל", ובהלכות טומאת צרעת (פרק ט ה"ח) הסביר באופן מעט שונה: "...וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל שנאמר וצוה הכהן ופנו את הבית וגו' אם המתינה תורה לדבר הרשות שלא יטמאו כליו קל וחומר לדבר מצוה". ואכן מדברי הרמב"ם הביא הגרי"א הרצוג ראייה לגבי השאלה אם מותר לכתוב בחוה"מ לצורך מבחן, וכתב (שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן נו): "...יש עוד נימוק נגדי נוסף, כידוע צריך להימנע מצער ולמנוע צער בחוה"מ, ולפיכך אין רואים נגעים בחוה"מ שמא יאמר הכהן טמא, ונמצא האדם מצטער, והדבר ידוע שברוב המקרים הנבחן אח"כ דואג ומיצר שמא לא

ואמו". כלומר, השאלה היא האם ליקוט העצמות מצליח להכהות את שמחת הרגל, אולם אם אכן היה גורם לכך לית מאן דפליג שאסור. לפי זה, סבור ר' יוסי ששמחת הרגל כהה עקב הצער. לעומת זאת, במשנה פרש רש"י את דעת רבי מאיר באופן שונה, וכתב: "מפני ששמחה היא לו - שקוברן בקברי אבותיו, ולא מצטער במועד". כלומר, אין הדבר נובע מעוצמת שמחת הרגל הגוברת על צער ליקוט העצמות, אלא שעצם ליקוט העצמות הוא שמחה (וכבר עמדו על סתירה זו בתוספות רעק"א על המשניות ובקרבן אורה) לפי זה אפשר שיסבור ר' יוסי שאין זו שמחה כה משמעותית אלא יותר קרוב לצער. לשתי הדרכים אפשר שזה נכון רק בצער כקבורת אביו.

ו). עמד על כך המעשה רוקח בהלכות טומאת צרעת, וז"ל: "אלא שבהלכות שביתת יום טוב נתן הטעם סתם משום שמחת הרגל, וכאן סמך הדבר על הפסוק כדאיתא בפ"ק דמועד קטן אכן נראה דיש מקום... דמהיהא דנותנין לו כל ימות הרגל אין להכריח דהו"א מכיון שנדחה מפני תחילת הרגל שהוא יום טוב ידחה כל הרגל אבל אם נראה הנגע בחול המועד בתחילת ראותו מנלן דלא יראה ולכך הוצרך... בהלכות שביתת יום טוב שביאר דעתו דהיה דוכן ברגל אף אתחילת ראייתו בחול המועד קאמר". ויעויין עוד בנחל איתן על הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק ו) שדן בדבר לפי השיטות השונות בתוקפה של שמחת יו"ט בזמן הזה, וכתב, שגם "אי אמרינן כמ"ש תוס' במועד קטן דבזמן הזה הוי שמחת הרגל מדרבנן, אתי שפיר לשון וכן ברגל, לומר דאף בזמן הזה נותנין...ואל תתמה דהיאך התירו להמתין ראיית נגע מחמת מצוה דרבנן. דאטו דבר מצוה כתיב בקרא הא סתמא כתיב ומסרה הדבר לחכמים דיש יום שאי אתה רואה בו והם אמרו דגם בשביל מצות שמחה דרבנן אי אתה רואה. וגדולה מזו איכא (מאן) דס"ל התם דאף לדבר הרשות ממתנין. וא"כ אף למאן דאמר דבעי דבר מצוה מודה דסגי בדרבנן".

האם מותר לצער עצמו ולהישאר ער בליל שבועות כג

השיב כהוגן ולא הצליח, ונמצא שיצאו לו ימי המועד בצער, וזה לא נכון". גם על כך יש להעיר, האם כל סוגי הצער שווים? ולהיות מוטרד ממבחן - מצער כמו להיות מצורע, ואם כן גם להיות ער לילה שלם - אינו קשה כלהיות מצורע, ומותרים במועד. אמנם הגרי"א הרצוג לא ראה מקום לחלק, וכנ"ל גם המהר"ל.

"שמחה היא לאחר זמן"

בסוף דבריו שם כתב הגרי"א הרצוג: "ואין זה דומה למה שהתירו חז"ל לאשה, במסכת מועד קטן דף ט' ע"ב לסוד בשרה בסיד, שאעפ"י שהוא מיצר לה עכשיו שמחה היא לאחר זמן, ודי למבין". ובכך נפתח פתח לדון מתי אומרים כלל זה ששמחה היא לאחר זמן, שהרי כך נפסק להלכה (או"ח סימן תקמו סעיף ה): "וטופלת עצמה בסיד וכיוצא בו - והוא שתוכל לסלק במועד". האם נוכל לומר כן על הנשאר ער ושמח בבוקר שהצליח במשימתו? צ"ב.

בספר פתח הדביר (או"ח ר"צ) דן בענין דומה, לימוד מעמיק בשבת הדורש עמל^ז. וכותב בתוך דבריו: ... מה שטען על זה דכי מעיין ומבין דבר מתוך דבר בעיונו אדרבא ענג ושמחה הוא לו... לא מכרעא... דאין לעשות עיקר מאותה שמחה שישמח אחר שיבין נגד מה שמצטער תחילה עד שיבין, עוד... מי יודע בודאי שאחר שיטרח הרבה בעומק עיונו יזכה להבין אותו דבר על בוריו וישמח... ולא דמי לכלל הני דמייתי... מו"ק ט ע"ב... דאע"פ שמצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן דהתם השמחה שאח"כ היא ודאית... משא"כ הכא דדילמא לבסוף לא יבין...". אולם בנידוננו, לא תלויה השמחה ביכולת להגיע להבנה, שהיא אכן המוטלת בספק, ויש מקום לומר שאם ברור לו שישמח בכך שהצליח להשאר ער, יותר לו הדבר^ח. ועדיין צ"ב.

ז. יש להקדים שנחלקו הדעות בשאלה האם בשבת ישנה חובת שמחה או רק עונג. יעויין למשל בתוספות (מועד קטן כג): שכותבים במפורש ששבת עולה למנין ימי השבעה, מהטעם שאין מצוות שמחה בשבת. לעומת זאת על הפסוק (במדבר י, י) "וביום שמחתכם" כתוב בספרי: "וביום שמחתכם - אלו השבתות", אם נאמר שאין חובת שמחה, נצטרך לומר שלדעת פתח הדביר, דיון זה נכון גם בעניין עונג. ח. הערת העורך: גם בלימוד בעיון ברור לו שישמח, אלא שמסופק אם יצליח להבין הפשט. וכן בנידוננו, אין זה ברור שאחר שהצטער חצי הלילה לא ירדם בחצי השניה.

האוצר ♦ גיליון ט"ז

האם תלוי הדבר בתוקפה של מצוות שמחת הרגל

בספר צמח יהודה להגרי"ז סגל (ח"א סימן כ') האריך לדון בשאלה "אם יש מניעת שמחת יו"ט בהזכרת נשמות". ובתוך הדברים שם כותב: "לכאורה יש מקום לומר בבאור המנהגים השונים שיש שלא מזכירים נשמות תוך י"ב חודש ואחרים שכן מזכירים, שזה פלוגתת הראשונים, דהנה... שיטת התוס' בפרק אלו מגלחין (מו"ק י"ד, ע"ב) דשמחת הרגל דרבנן, ושמחת היינו בשלמי שמחה... ואילו הרמב"ם (הלכות יו"ט ה, יז) כותב: אע"פ שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים... יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד כראוי לו... הרי מפורש דשמחה של כל דבר שהיא מדאורייתא... ועפ"ז מובן דאמנם דיש לחוש למניעת שמחת יו"ט בשאר שמחות מתוך התפילות הרבות והדמעות של אותו שמזכיר הנשמות בתוך י"ב חודש כשלבבו עודנו חם... אלא כיון דעיקר מצוות השמחה בשאר דברים איננה מן התורה לא חיישינן כולי האי, אלא במידי דימנע מאכילה ושתיה שבהם עיקר מצוות השמחה, עכ"פ מדבריהם אבל לגרום מצב רוח וכיוצא אוסרים רק בהספדים וכיוצא שברור שהם מעכירים את מצב רוחו, אבל לשיטות הקדמונים דבכל שמחות הוא מן התורה... צריך לחוש לכל מיני הפרעות לשמחת החג".

אבחנה זו בין השיטות, מעוררת לחשוב, האם יכול להיות שגם בנידוננו יהיה הבדל בין הסוברים ששמחה בזה"ז דאורייתא לבין חולקים עליהם. זאת, מפני שהרב סגל מחדש שההבדל אינו רק בתוקף המצווה, אלא גם בשאלה מה אסור לעשות כיון שעלול למנוע השמחה. אולם אפשר שכל זה שייך רק בצער על מת, העשוי להתבטא בעוצמות שונות לפי טבעם של אנשים שונים, ואילו בעייפות, הצער הוא יותר חד משמעי, כיון שהוא קשור יותר למצב גופני וצ"ב.

הסברי הגרי"ז סגל

אכן, בשו"ת צמח יהודה (חלק ג סימן קלט) דן הרב יהודה זרחיה סגל בהרחבה ישירות בשאלתנו וז"ל: "נשאלתי פעמים רבות ע"י ת"ח איך שרינן בי"ט של שבועות להיות נעורים כל הלילה וכן בליל הו"ר ובשביעי של פסח, הרי ביום טוב

יש מ"ע של שמחה וחוסר שינה איננו במצב של שמחה^ט. ארבעה תירוצים מביא הרב סגל, (וגם אם נעיר עליהם כדרכה של תורה, אולם כמובן נשים לב שממקור קדוש חוצבו) הראשון ביניהם: "ולדעתי הקושיא היא בטעות, כי עוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר (גם) על מצוה קיומית ולא דוקא על מצוה חיובית, והיסוד מההלכה כותבי ספרים ותפילין שפטורין מן ק"ש ומתפילין וכו' בסוכה (כ"ו א'), וכן נפסק ברמב"ם ובטור ובשו"ע, ואין חיוב לכתוב ספרים ותפילין, ולכן כשלומד תורה ועוסק במצוה זו פטור משמחת יום טוב באותו הזמן". על כך יש להעיר שבתלמוד תורה לא אמרין עוסק במצוה, כאשר מדובר במצוה דגופו, ובסוף הדברים נוגע בכך הרב סגל ועדיין צ"ב.

ממשיך הרב סגל ודן: "וכי תימא הכא מיגרע גרע שכן הלימוד בלילות מאוחר שאדם עייף 'פוגע' במצות שמחת יום טוב, ולא רק שאיננו מקיימה אלא מזלזל בה", ועל כך הוא עונה מספר תירוצים: "זה ליתא, דכיון שפטור ממצות שמחת יום טוב תו איננה קיימת באותו רגע ולא אכפת לן הזלזול. ועוד נ"ל שאין חלילה לחשוב שמי שעוסק בתורה ומנדד שינה מעיניו נחשב מזלזל ח"ו בכבוד יום טוב, להיפך היו"ט עצמו מהללו שחולק כבוד לתורה ומתייגע ללמדה. ועוד אמינא, כי הלומד ע"מ לערוך תיקון, ולא חשוב מה שלומד, בליל שבועות והו"ר וז' ש"פ הרי גורם נחת ליו"ט שזוכה לתקן משהו".

הנאה רוחנית

בתירוץ השני הולך הרב סגל בכיוון אחר: "ועוד נ"ל עפ"י הזה"ק (פ' אמור ובהקדמת בראשית) דע"י שנעור בלילה ועושה תכשיטין ל'כלה' זוכה בבקר לקבל נבזבזין מהמלך הקדוש ברוך הוא ע"ש, א"כ נמצא שזוכה למתנות רוחניות וגשמיות עצומות מרבש"ע, וא"כ נהנה מלימוד זה כמו בבשר". על כך יש להעיר שלכאורה יש הבדל בין זכיה למעלות רוחניות לבין הנאה מורגשת, לפחות כלפי אנשים פשוטים.

ט). ומוסיף: "והרה"ג החסיד ר' שמואל וורהפטיג זצ"ל (תלמיד חברון וחסיד גור) אמר לי שמרן הגרי"ז מבריסק זי"ע היה אומר שאם ישנים ב"ט יש בזה משום קיום מ"ע שמחת יום טוב, כמו בשבת שיש בזה עונג שבת".

גם את התירוץ הבא לא זכיתי להבין בתור גדר הלכתי רגיל: "ועוד, זהו רצונו של מקום ולא שייך לבא בטענות של ביטול שמחת יום טוב, דאדרבה זוהי שמחת יום טוב שמעלה את היו"ט ושמח בתורה ומשמח את קונו ויו"ט משתבח בזה".

כמו תענית חלום

התירוץ השלישי מסתמך על מקור בו מצינו שעונג שבת ושמחת יו"ט נדחים, מפני דבר חשוב "עוד יש לדמות זה לתענית חלום בשבת ויו"ט שמתענה בו ביום (שבת י"א) ולא חש לעונג שבת ומצות שמחת יום טוב".⁹

והנה נחלקו ראשונים האם גם ביו"ט מתענים תענית חלום (הדברים דלהלן הם ע"פ שו"ת יחווה דעת חלק ד סימן כד). באור זרוע חלק ב' (סימן ת"ז) מבואר, שמתענים תענית חלום ביום טוב כמו בשבת. וכן פסק מרן בשלחן ערוך סימן תקס"ח סעיף ה'. אולם המהרי"ל (בסוף הלכות יום טוב) כתב, שאין להתענות ביום טוב תענית חלום, שרק בשבת, שכתוב בו וקראת לשבת עונג, מתענים תענית חלום, מפני שזהו העונג שלו שעל ידי התענית קורעים לו גזר דינו, אבל ברגלים נאמר שמחה, ושמחת בחגך, ואין שמחה אלא בבשר ויין, לפיכך אסור להתענות בהם אפילו תענית חלום. ובביאור דעת המתירים כתב ביחווה דעת (שם): "ואמנם אמת נכון הדבר שביום טוב יש גם כן דין שמחה, מה שאין כן בשבת שלא נאמר בו שמחה דרך ציווי, אלא עונג, מכל מקום יש לומר שהואיל וזה ראה חלום רע, והנה אימה חשכה נופלת עליו, לא יערב לנפשו אכול ושתה, כי כמו שער בנפשו, ולשמחה מה זו עושה, וחיי תלויים לו מנגד, לכן על ידי התענית כשהוא יושב ועוסק בתורה על זה נאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. ואין למדים שאי אפשר מהיכא דאפשר לשמוח בבשר ויין", ואם כן לכאורה אין לדמות זאת לאדם הנשאר ער בליל שבועות.

(9). ומעיר: "ואף ששם מתענה למחר על פגם זה, הכא לא שייך להתענות כיון ש'מצות' ת"ת ביגיעה בידו דרב חיליה, ואף שבעלמא ת"ת נדחה מקמי מצוה שאין לעשותה ע"י אחרים (מו"ק ט' ב') וכן הוא להלכה, אבל הכא הרי כבר אמרנו שאין לדחות עידן ת"ת זה, ופשוט איפוא שגדול שכרם, ומחלקם יהא חלקי".

גם לפי הסבר הנצי"ב לדין תענית חלום, עולה חילוק בין עניינם לענייננו. כתב הנצי"ב (מרומי שדה ר"ה י"ט ע"א): "... והנה מבואר כאן דרה"ש אסור להתענות. והא שכתב הרא"ש ז"ל בשלהי מכילתין בשם הרבה גאונים ז"ל דמותר להתענות ברה"ש, היינו בעת צרה ר"ל, כמו שהיה בימי הגאונים. וס"ל דכמו דמותר להתענות ת"ח בשבת משום שהוא כמו פקו"נ, ה"נ אפושי רחמי ברה"ש בעת צרה הוא פקו"נ". לדבריו, היתר תענית חלום בנוי על ההכרח הקיומי שבדבר וזה לא שייך בליל שבועות.

לעומת זאת, בחידושי הגר"ח סטנסיל (ראש השנה דף יח ע"ב) הסביר: "...והנה תענית חלום מתענין אפילו בשבת, וחזינן מזה דשייך תענית בשבת, רק דבכל מקום נדחה התענית מפני השבת משום דגם למחר יכולים להתענות על זה, ולמה שיתענו בשבת, אבל אם היה צריך להתענות דוקא בשבת וא"א לדחותו למחר, שפיר נוכל להתענות בשבת, ולפיכך בתענית חלום דאמרינן בגמ' שבת (דף י"א ע"ב) דיפה לחלום כשמתענין בו ביום א"כ אין לדחותו למחר, לכן מתענין שפיר בשבת". לפי זה, אין להבדיל בין שבת ליו"ט. מדבריו משמע שאין איסור בעצם הצום, אלא שכאשר בוחרים את השבת בלי סיבה יש בכך בעיה, אולי כעין בזיון, וזה חידוש. לפי דבריו יובנו דברי הרב סגל על תיקון ליל שבועות.

האם יש חיוב שמחה בלילה

תירוץ רביעי כותב הרב סגל: "ועוד נ"ל דהא חלקהו חציו לה', ולילה זה מהחציו לה' (פסחים ס"ח ב') ודוק בכ"ז". מדבריו נראה שכל היממה מתחלקת לחציו לה' וחציו לכם, וליל שבועות הוא בכלל חציו לה', ולכן אין בו בעיה. והנה הרמב"ם (הלכות יום טוב פ"ו, הי"ט) כתב: "אף על פי שאכילה ושתייה במועדות בכלל מצות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו, אלא כך היא הדת, בבקר משכימין כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות קורין ושונין עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללין תפלת המנחה וחוזרין לבתיהן לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה", מדבריו נראה שהלילה כלל אינו בכלל המצוה, ולפי זה התירוץ יכול

להיות מרווח יותר, אלא שי"ל שאין חובה לעשות מעשים בלילה, אבל להיות שמח וטוב לב צריך להיות "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים" כלומר, כל היממה, ולכן אין להצטער גם בלילה^א.

צער ביו"ט כשיש צד שמחה בדבר

ושמא ניתן לבאר את מנהג ישראל בדרך הבאה. הבית יוסף (או"ח סימן רפח) הביא את דברי האגור: "כתב האגור (סי' תב) בשם שבלי הלקט (סי' צג) דאיתא בהגדה שמצאו תלמידיו לרבי עקיבא שהיה בוכה בשבת ואמר זהו עונג לי יש מוכיחין מכאן שאדם שמזיק לו אכילתו דאז עונג לו שלא לאכול וכמעט שהוא אסור לאכול דהא מצער ליה במה שאוכל" עכ"ל. והובאו הדברים ברמ"א (וצ"ב מדוע השו"ע לא הביא זאת): "וכן מי שיש לו עונג אם יבכה, כדי שילך הצער מלבו, מותר לבכות בשבת". אמנם הט"ז הסב הדברים למקום אחר וכתב: "וכן מי שיש לו

יא). ועוד נזכיר שמפשט דברי הגמרא בסוכה מ"ח ע"א: "והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב האחרון". משמע שהלילות הם בכלל שמחה כפרש"י שם: "לשמחה שלפניו, לכוללו עם שבעת הימים, שיזבח שלמים בשביעי כדי לאכול ליל שמיני... ושאר הלילות לא צריכי ריבוי, דימים אפילו לילות במשמע, כדרבינן גבי סוכה (סוכה מג, א), וכי איצטריך - ללילי יום טוב האחרון איצטריך, דאינו בכלל שבעה". ובאר את שיטותיהם השפת אמת שם וכתב בין השאר: "כתב רש"י ז"ל דשאר הלילות א"צ קרא סוכה... והתוס' שם בפסחים כתבו דכיון דושמחתם דקרא קאי גם אלולב ולולב ימים ולא לילות לכך צריך קרא לרבות כל הלילות ג"כ ע"ש, ולפע"ד צ"ע דהא אפי' היכא דימים אף לילות בכלל מ"מ מנא לן לחייב לשמוח ביום ובלילה הא בסוכה גופי' קי"ל דאין חיוב לאכול ב' סעודות ביום ובלילה אלא דהמצוה נוהגת ביום ובלילה וכן בשמחה אין חיוב לשמוח כל היום רק לקיים בזה היום מצות שמחה והאיך מפורש בתורה שישמח ביום ובלילה אלא דהלילות הם בכלל הימים אבל שמחה חדא סגי רק דאיכא נ"מ איפכא דאי לילות בכלל מקיים המצוה בשמחת לילה וא"צ לשמוח שוב ביום, ולכן הי' אפשר לפע"ד לפרש כן הסוגיא דלרבות לילי יום טוב היינו דיוצאין בשמחת הלילה, ובדרך זה הי' מיושב שיטת הרמב"ם שלא הביא כלל הדין דליל שמיני וגם בשאר רגלים לא הביא דחייב בשמחה בלילה, ואדרבה מלשונו בה' יום טוב משמע דאוכלין ביום בשחרית ואחר המנחה עד הלילה משמע דבלילה אין חיוב בשמחה, ולמ"ש א"ש דס"ל דלעולם אין חיוב אלא לקיים שמחה בכל יום ובין שיקיימנה ביום או בלילה יוצא כנ"ל [וכ"מ לקמן (נ"ג) בשמחת בית השואבה שלא היו אוכלין ושותין אלא ביום ואם הי' חיוב מה"ת גם בלילה לא הי' שמחת ביה"ש פוטרת אותם], ובפה"מ להרמב"ם משמע דלא גריס כלל בגמ' לילי רק לרבות יום טוב האחרון, ואפשר דאפי' לגירסתנו פי' כן הרמב"ם דהא דנקט לילי היא משום דבעי לסיים למעט לילי יום ראשון אבל באחרון לילה ויום שוין, אכן דעת רש"י ותוס' אינו כן ולשיטתם צ"ע גם בפסח ובעצרת אם איכא ג"כ חיוב בלילות".

האם מותר לצער עצמו ולהישאר ער בליל שבועות

כט

עונג כו'. דאיתא באגדה שמצאו תלמידיו של רע"ק שהיה בוכה בשבת ואמר עונג יש לי ונ"ל דהיינו שמרוב דבקותו בהקב"ה זולגים עיניו דמעו' שכן מצינו ברע"ק בזוהר חדש שהיה בוכה מאוד באמרו שיר השירים באשר ידע היכן הדברים מגיעים וכ"ה מצוי במתפללים בכוונה, אבל כדי שיצא הצער ממנו שזכר רמ"א הוא תמוה דא"כ כל מי שמצטער ח"ו יבכה בשבת". אבל האליה רבה יישב: "ואני מצאתי בתשובות בנימן זאב סימן ר"י דמעשה דאגדה הנ"ל היה שהיה בוכה ר' עקיבא על מיתת ר' אליעזר, וא"כ נכון הוא פירוש רמ"א, ועוד הא פירש רש"י בתענית דף י"ב (ע"כ ד"ה ואפילו) טעם דתענית חלום כדי שיתבטל צער גופו כמ"ש בס"ג. ומה שהקשה א"כ כל מי שמצער יבכה, לא קשה מידי, דאין זה טבע כל אדם שילך צער מלבו בבכייתו, וגם לפי ענין הצער והלב יודע מרת נפשו ואם לעקל וכו' (עי' סנהדרין כו ע"א)". והמ"ב (סק"ד) סיכום: "כתב הט"ז היינו דוקא אם מחמת רוב דביקותו בהקב"ה... אבל בא"ר ותו"ש התירו כיון שע"י בכיתו ירוח לו".

לפי זה יש לומר, שמי שמתקשה להיות ער בליל שבועות, אבל יצטער אם ילך לישון, ומאידיך ישמח בכך שהתאמץ ונשאר ער, שמא י"ל שהותר לו הדבר, כעין אדם הבוכה כדי להקל על עצמו.

האם דברי שבולי הלקט נכונים גם ביום טוב

אמנם דברי השבה"ל נאמרו בשבת, בה עיקר הענין הוא עונג ולא שמחה. וצריך לעיין האם ניתן ללמוד מדבריו גם ליו"ט. תשובה לכך מצויה בדברי העמודי אור (סימן ע"ו), בתחילה הוא מעלה ספק שאינו קשור לנושא דיונו, לענין אונן במצוות שמחת יו"ט וז"ל: "ביום ראשון דחג השבועות שנת דרת"י מתה עלי אשתי... ונסתפקתי אם הותר לנו לבכות ביו"ט כי לבותינו סוערים... וסבור הייתי לדון כי עכ"פ בין מיתה לקבורה אין עלינו איסור הבכיה, דהא איסורא דבכיה הוא שלא להשבית שמחת יו"ט, וכיון שהיינו אוננין שנקברה בו ביום, ואונן פטור מכל המצוות, א"כ היינו פטורים גם משמחת יו"ט, דמאי שנא עשה זו משאר מצוות עשה, ואף דפטור אונן מן המצוות מדרבנן הוא כמו שכתב בתשובת חכם צבי

האוצר ♦ גיליון ט"ז

סימן א, מ"מ הא יש בידם לעקור השוא"ת, היינו שלא לחייבנו בשמחה, וממילא כיון שאין עלינו חיוב השמחה, לא ידעתי אם יש להחשיב הבכיה לקום עשה או לא, בשגם להני דס"ל דעיקר שמחה היא בשלמים, והלוא בפשיטות נראה דאונן אסור בקדשים אף ברגל^(ב). והוא מסיים בדברים שיש בהם משום תשובה לשאלתנו: "ואם כי הדברים היו בלתי מוכרעים, ובפרט בעת המרירות ר"ל, מ"מ סמכתי על סברת הפוסקים דמי שהבכיה הוא תענוג לו מותר לבכות, וראיתי כי זולת זה הייתי משומם יותר, ומ"מ אחר הקבורה כוונתי דעתי לקיים בקצת היום שמחת יו"ט בשמחה שבלב, ולקבל דינו יתברך באהבה".

וכן משמע מדברי הגרמ"מ אפשטיין (לבוש מרדכי ב"ק הקדמה) שהסביר את מנהג יציאת מי שאינו אומר יזכור בשעת אמירת יזכור, באופן הבא: "דהנה קיי"ל אסור להזכיר נשמות בעת שחתן יש בבהמ"ד, כי אחרי שחתן בביהמ"ד יום טוב הוא לכלל הקהל הקדוש אשר נמצאים אז בבית המדרש, ואיך יצטוו נפשם בשעת חדוה, כי אחרי שחך לישראל להיות שמח בשמחת אחיו הישראלי, א"כ כשחג לאחיו גם הוא צריך לשמוח עמו בשמחתו בפניו, ואין לו להזכיר צערו או בפניו, אשר בזה מראה הוא כי יש לו צער. ואף אם יהיו כמה אלפים בביהמ"ד, דוחה תפלת תחנון והזכרת נשמות של כל הקהל בשביל חתן אחד, כי יום טוב הוא לכלל הקהל. ולפי"ז יקשה איך מזכירין נשמות ביום החג, מי גרע החג הזה של כל אחד מיו"ט של החתן.

אך פשוט כי אדרבה, עונג ונחת הוא להאיש אשר נגעו ה' בהצער הזה, עונג הוא לו להזכיר נשמת אבותיו ונעים לו הצער הזה. אך כל זה הוא להאיש אשר יש לו הצער וזוכרו, אך לא כן האיש אשר אין לו צער כזה, הוא בשמעו הזכרת הנשמות תעורר בלבבו אך רגשי צער, לא רגשי עונג, וא"כ בעת שיש אחד בביהמ"ד שאין לו הצער הזה אסור לכלל הקהל להזכיר נשמות, כי הלא לא גרע האיש הזה מחתן בימי חתונתו ששבעת ימי המשתה יום טוב הוא לו, גם להאיש הזה יום טוב הוא, ואיך יזכירו הקהל נשמות. אך כדי לעשות נחת רוח לאלה שרוצים להזכיר, אשר להם הוא הרגש נעים להזכיר הנשמות, משום זה יוצאין

(ב). והוסיף העמודי אור: "וגם הספק הזה מתפשט לענין בנות... דבהו לדעת כמה פוסקים ליתא למ"ע דשמחת יו"ט כלל, ועי' תשובת רעק"א סימן א ובהשמטות שם".

אלה שאין להם להזכיר, כדי שיוכלו אלה הצריכים להזכיר נשמת אבותיהם". גם מדבריו עולה שיו"ט דומה לשבת בעניין זה⁹³.

אולם מאידך, מסופר על מחותנו הסבא מסלובודקה (נחלת בנימין עמודים 69-70) שכאשר נפטר בנו (שהיה חתנו של הגרמ"מ אפשטיין) בחוה"מ סוכות, נסתפק האם גם ביו"ט מותר לבכות כשמתענג בכך, והסיק שבכיה סותרת שמחה ולכן הוא לא בכה עד צאת שמחת תורה. ואם נכונה שמועה זו, הרי שלדעתו אין תשובה זו מועילה בעניינו.

מחלוקת הגר"ש דבליצקי והציץ אליעזר על לימוד במהלך כל ליל בשבת

דיון דומה למה שנידון כאן מצוי סביב דברי הרמ"א באו"ח ר"צ סעיף א: "ואם רגיל בשנת צהרים אל יבטלנו, כי עונג הוא לו". ויש ללמוד מהדברים גם לענייננו. בספר זה השולחן⁹⁴ (ח"א סימן ר"צ) כותב הגר"ש דבליצקי: "אם רגיל בשנת צהרים וכו' נראה דאסור להיות ער כל ליל שבת קודש אפילו לעסוק בתורה, והוא מכל שכן ממה דכתב כאן דהרגיל בשנת צהרים אל יבטלנו וכ"ש שאין לבטל שינת הלילה. אחר כל מצאתי בכף החיים סימן ר"פ שכ"כ... ועיין רש"י כתובות ס"ב ע"ב ד"ה מע"ש, שכתב שהוא ליל תענוג ושבייתה והנאת הגוף".

(ג). בציץ אליעזר (ח"ב סימן ל"ט) העיר: "והגרעין של עצם נימוק זה מצאתי בספר אוצר דינים ומנהגים ערך הזכרת נשמות שמביא לומר כן בשם ספר מנהגי בית יעקב סי' קכ"ה, והוא: דזכירת המתים משבר הלבבות וגורם בכי, אך לאותן שמחוייבין להזכיר המתים מותר לבכות אפילו בשבת ויו"ט שיש לו עונג כשיבכה ויפיג צערו עי"ז (כאו"ח סי' רפ"ח), אבל מי שאין לו צורך בזה אם יראה אבותיו בוכין שמא יבכה עמהם ויבטל עונג שבת ויו"ט ע"ש". והביא מי שהקשה: "דלפי"ז יש מקום להמנהג הזה ביום טוב דכתיב והיית אך שמח, אבל ביו"כ היו יכולים להשאיר בביהכ"נ אף אותם שיש להם הורים דמה בכך שלבו יהי' נכנע ונשבר ביוה"כ אדרבה ואדרבה, ואילו השערי אפרים בשער י' סעי' ל"ב כותב שנהגו שמי שאביו ואמו בחיים יוצא מביהכ"נ בעת האמ"ר ביום טוב וימים נוראים, הרי שאף בימים נוראים יוצאים. ע"כ". ושם י"ל שאף ביו"כ אין מקום לעצבות אלא ללב נשבר וצ"ע.

(ד). הופנתי לשם ע"י הגר"ש פישר.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן כג) האריך לחלוק על הדברים וכתב: "ולדעתי הפריז על המדה לפסוק בסכינא חריפא לאיסור מוחלט להיות ער כל ליל שב"ק אפילו לעסוק בתורה"^{טו}.

במהלך הדברים דוחה הציץ אליעזר את המובא בכף החיים בשם פתח הדביר ומזכיר את הדיון סביב דברי המהר"ל שהוזכרו בפתיחת דברינו: "ולענין מ"ש כת"ר שאח"כ מצא בכף החיים בסי' ר"פ סק"ה שכ"כ בשם פתה"ד. עיינתי בגוף דברי פתח הדביר שם וראיתי שמה שכותב לאסור זה הוא דוקא כשמצער עצמו בנדידת השינה ומה גם היכא שהיא גרמא בנזקין לו שלא יהא גופו בקו הבריאות לקיים מצוות ג' סעודות. אבל היכא שמחייבוב הלימוד אינו מרגיש שום צער ונזק במה שהוא ער מודה שפיר דאין עליו חיוב לישן מפאת שהוא ליל תענוג, ועפ"ז מתרץ עובדת הה' זקנים שהיו מסובים בליל פסח ומספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, ומביא מה שמבאר בדומה לזה גם המהר"ל מפראג וכותב דלא תקשי היאך היו מונעים שינה מעיניהם ביום טוב, כי לא היה להם צער כי מחייבוב המצוה היה הזמן קצר להם מאד שלא הרגישו עד שעלה עמוד השחר שם, והכי מבאר הפתח הדביר גם בסי' ר"צ אות ה' דהיכי דלת"ח הוא עונג להם מותר ואדרבה צער הוא להם כי לא טרחי לאסוקי שמעתתא ע"ש (ואכמ"ל לענין אם מותר

^{טו}). על הראייה מרש"י כותב: "ואתחיל במה דסיים בראי' על כך מדברי רש"י בכתובות ד' ס"ב שכתב שהוא ליל תענוג ושבתה והנאת הגוף, והנה שוברה של ראי' זאת בצדה, דיעוין בר"ן על הרי"ף שם דג"כ כותב בדיוק כלשון רש"י... שהוא ליל תענוג ושבתה והנאת הגוף, ובכל זאת מצינו לו לעיל מינה בדבריו על המשנה שם שמקשה דלמה לא הוזכרה במשנתנו עונת ת"ח שהיא אחת בשבת, ומתרץ מפני שאין לת"ח עונה קבועה וכו' דעונת ת"ח הדריים בעירם ג"כ משתנים כפי מה שהם צריכין לנדד שינה מעיניהם בענין למודם לטרוח בו והדבר ידוע שאין כל הזמנים שוים להם בכך ודאמרינן בגמ' דעונתן אחת בשבת היינו כשאין מתחדש להם בלימודם דבר ולפי שידוע שאין זה מצוי להם תמיד לא נשנית עונה שלהם במשנתנו ע"ש. הרי דאע"פ דמבואר בגמ' בהדי' דעונתן של ת"ח הוא מע"ש לע"ש, בכל זאת ביאר על כך הר"ן דמשו"ה לא נתפרש זה גם במשנה מפני שגם עונה זו של ליל שבת אינה קבוע להן בשעה שמתחדש להם או בלימודם דבר ומנודים שינה מעיניהם בענין לימודם, א"כ הרי מוכח מזה דהיה פשוט להר"ן דמשום חידוש שמתחדש לת"ח בדרך לימודם מותר להם בליל שבת לנדד משום כך שינה מעיניהם, והיינו מפני שזהו התענוג וההנאה שלהם בליל תענוג זה. ויוצא דיורדת לפי"ז ראיתו לאיסורא מדברי רש"י שם, כי בלימוד יוצאים ג"כ ידי חובת התענוג ועל הראיה מהרמ"א כתב: "...יש לדחותה בנקל דאין משם ראי' כלל לאיסור להיות ער בליל שב"ק בכדי לעסוק בתורה, דהרי בשם המדובר במי שרגיל לישן ביום באותה שעה ורוצה בסתם להצטער ולבטלנה בשבת אחת משום איזה סיבה שהיא".

ללמוד בעיון בשבת שע"ז המדובר העיקרי בפתח הדביר שם בסי' ר"צ). ויש להעיר שהביטוי: "שמחיבוב הלימוד אינו מרגיש שום צער ונזק במה שהוא ער" אינו זהה ממש ל"מחיבוב המצוה היה הזמן קצר להם מאד שלא הרגישו עד שעלה עמוד השחר" וצ"ב.

ומסיים: "ועיינתי גם בספר צפיחית בדבש (לאביו של הבעל פתח הדביר ושכל דברי הפתה"ד שם מוסבים כמעט עליו) סימן כ"ד וראיתי שבכל אריכות דבריו שמצדד לאסור נדידת השינה בליל שבת המדובר הוא אך ורק כשמרגיש עיי"כ איזה צער, אבל כל שמתעסק בטורח העיון והלכות עירניות והשינה לא אונסתו אלא שנתו נודדת מאליו מעיניו ואינו מרגיש שום צער... סובר ג"כ שפיר דליכא איסורא להיות ער בליל שבת. עיין שם. מכל האמור מתבאר לנו בפשיטות דלא כדברי כת"ר, אלא דאין כל איסור להיות ער בליל שבת וללמוד ולחדש חידושין דאורייתא טבין כל שאינו מצטער מזה והשינה אינה אונסתו, ומה גם כשזה עוד עונג לו, והוא מותר גמור".

נזכיר בענין זה גם מש"כ בילקוט יוסף (שבת א הערות סימן רצ אות יב): "לענין הלכה שאלתי למרן אאמו"ר שליט"א והשיב, דאף על פי שאין בזה איסור להיות נייעור כל הלילה ולעסוק בתורה בשמחה ובטוב לבב, מכל מקום ראוי והגון שילך לישון לכל הפחות איזה שעות, כדי שהדבר לא יגרום לו נזק ליום המחרת. והכל לפי מה שהוא אדם". הרי לפנינו מחלוקת הפוסקים בענין דומה^{טז}.

טז). הערת העורך: ויש לחלק, שאין חיוב להיות ער בדווקא בליל שבת ולעסוק בתורה, ואילו בליל שבועות זה חיוב מיוחד ע"פ סוד.